

Отримано: 10.11.2020 р.

Прорецензовано: 17.11.2020 р.

Прийнято до друку: 23.11.2020 р.

e-mail: voronova.m@online.ua

DOI: 10.25264/2409-6806-2020-31-134-141

Воронова М. Науково-організаційна діяльність О. Прицака в Україні після 1991 року. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 31. С. 134–141.

УДК 001.891 : 93/94 «1991/2006»

Марія Воронова

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ О. ПРИЦАКА В УКРАЇНІ ПІСЛЯ 1991 РОКУ

Статтю присвячено науково-організаційній діяльності О. Прицака в Україні після 1991 року. Розглянуто ключові напрямки, на які була спрямована діяльність вченого. Перш за все, велику увагу приділено заснуванню Інституту сходознавства Національної академії наук України, а також відродженню часопису «Східний світ». Окрім розбудови сходознавства, О. Прицак займався й іншими питаннями розвитку історичної науки в Україні. Він запропонував створити в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка кафедру історіософії. В статті висвітлено участь О. Прицака в наукових заходах, в яких він виступав із доповідями, що були результатами його досліджень в галузі історії України та сходознавства.

Ключові слова: *О. Прицак, науково-організаційна діяльність, сходознавство, історіософія, Інститут сходознавства Національної академії наук України.*

Maria Voronova

SCIENTIFIC AND ORGANIZATIONAL ACTIVITY OF O. PRITSAK IN UKRAINE AFTER 1991

The article is devoted to the scientific and organizational activities of O. Prysak in Ukraine after 1991. It was during this period against the background of favorable political circumstances that the scientist was able to come to Ukraine and begin his active work on the development of historical science in our country.

The key directions to which the scientist's activity was directed are considered. First of all, much attention is paid to the establishment of the Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, as well as the revival of the journal "Eastern World". In addition to the development of Oriental studies, O. Prysak dealt with other issues concerning the development of historical science in Ukraine. He proposed to create the Department of Historiosophy at Kyiv State University named after Taras Shevchenko. At the historical faculty of this university O. Prysak gave lectures on philosophy and methodology of history. During the study period, the scientist had repeatedly acted as a dissertation supervisor and was an official opponent in the defense of dissertations. In the personal archive of the scientist one may find reviews and responses to works on the history of Ukraine of the Middle Ages, the age of the Cossacks, the history of nomadic peoples of Asia, oriental linguistics, general linguistics, as well as political and cultural history.

The article highlights O. Prysak's participation in the scientific events, in which he made reports that were the results of his research in the field of the Ukrainian history and oriental studies.

As a result of the study, it was concluded that O. Prysak made a great contribution to the revival of Oriental Studies in Ukraine, was active in establishing the Department of Historiosophy at Kyiv State University named after Taras Shevchenko, brought up a whole galaxy of students who are currently well-known and authoritative researchers both in Ukraine and abroad. The scientific activity of the scientist has received recognition all over the world, as evidenced by his numerous international awards and distinctions.

Key words: *O. Prysak, scientific and organizational activity, oriental studies, historiosophy, Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine.*

У нових соціокультурних умовах, що спричинилися завдяки здобуттю Україною незалежності, розпочався процес зміни підходів до розвитку історичної науки в свідомості істориків. У цей період відомий американський історик та сходознавець українського походження, засновник Українського наукового інституту Гарвардського університету (далі – УНІГУ) О. Прицак отримав змогу

повернутися в Україну і втілити в життя свій задум щодо розбудови сходознавства в нашій державі. Його науково-організаційна діяльність у цей період характеризувалася поєднанням теорії та практики історичних досліджень, популяризацією їхнього подальшого продовження, залученням якомога більшого кола зацікавлених осіб до дослідження певної проблематики шляхом відкриття науково-дослідних установ, заснування професійних наукових періодичних видань, проведення семінарів та конференцій. З огляду на це, висвітлення обраної теми є актуальним, адже дає змогу оцінити внесок О. Прицака у розбудову історичної науки в Україні після здобуття нею незалежності.

Спеціальні дослідження, присвячені темі статті, відсутні. Але наявні публікації, що розкривають різні аспекти діяльності О. Прицака у вказаний період. Так, публікації О. Бубенка, Ю. Кочубея, Л. Матвеевої, В. Рибалкіна присвячені роботі вченого у галузі розбудови сходознавства в Україні. Дослідження Я. Калакури присвячені діяльності О. Прицака стосовно заснування кафедри історіософії в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка.

Метою статті є аналіз та висвітлення науково-організаційної діяльності О. Прицака в Україні після 1991 року.

Політичні реформи в СРСР відкрили О. Прицаку можливість приїжджати в УРСР й робити перші кроки для налагодження наукових контактів Українського наукового інституту Гарвардського університету з українськими науковими інституціями. Зокрема, в Інституті історії АН УРСР він долучився до проєкту організації діяльності археографічної комісії. В рамках цієї роботи було підписано «Декларацію про підсумки проведення зустрічей та основні принципи, форми і напрями співробітництва між Археографічною комісією АН УРСР, Археографічною комісією УНІГУ й Археографічною комісією Міжнародної асоціації українців у спільному виданні пам'яток історії та культури українського народу» [17, арк. 1]. В подальшому О. Прицак брав активну участь у заснуванні Інституту української археографії АН УРСР, який було утворено відповідно до постанови Президії АН УРСР від 10 липня 1990 року на базі відновленої наприкінці 1987 року Археографічної комісії УРСР.

Вченому вдалося домовитися про видання історичних джерел спільними зусиллями Гарвардського університету й Інститутів історії АН СРСР та АН УРСР. Він мав ділові зустрічі з начальником Головного архівного управління при Раді міністрів УРСР Б. Іваненком, директором видавництва «Наукова думка» Ю. Храмовим, директором ЦНБ імені В. Вернадського АН УРСР М. Сенченком, директором Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаніка АН УРСР М. Лизанцем, на яких обговорювалися питання співпраці щодо спільних видань джерел з історії України, культури та літератури. Було передбачено широкий обмін мікрофільмами архівних документів, що стосуються історії України та суміжних з нею земель, а також спеціалістами в галузі археографії для стажування і консультацій під час підготовки спільних видань на поліграфічній базі «Наукової думки» та видавництва УНІГУ. Обговорювалася можливість передачі американською стороною Археографічній комісії АН УРСР комп'ютерної системи з метою впровадження електронно-обчислювальної техніки і створення баз даних джерелознавчої інформації [17, арк. 1].

Активність О. Прицака на ниві розбудови науки не залишилася непоміченою і вже 18 травня 1990 р. його було обрано іноземним членом Академії наук УРСР зі спеціальності «Сходознавство» [16, арк. 8; 15; 19, арк. 69; 18, арк. 95].

У цей час вчений почав брати участь у наукових заходах, виступаючи з доповідями. Зокрема, 28 серпня 1990 р. в Києві взяв участь у роботі Першого конгресу МАУ, що був організований Республіканською асоціацією українців спільно з Академією Наук УРСР. На пленарному засіданні конгресу О. Прицак виступив із доповіддю «Що таке історія України?» [22]. У доповіді вчений широко обґрунтував свою територіальну концепцію історії України. Вчений виходив з припущення, що людність усіх етнічно неукраїнських державних утворень, що існували в минулому на території сучасної держави, увійшла «цілковито або великою мірою в український етнос». Як наслідок, протягом XVII–XX століть їхні території стали частиною української етнічної території. Історик переконував, що українська історіографія має вивчати історію неукраїнських структур об'єктивно, на одному рівні зі структурами українськими, тобто «без тіні будь-якого «культурного месіанізму», теорії «найменшого зла» або проєктування «необхідності» української колонізації чи українізації етнічно неукраїнського населення в минуле» [22; 23; 34, с. 51; 37]. Згідно з цим підходом, дослідники середньовіччя мають однаково трактувати Русь і держави тюркських і монгольських народів, а дослідники модерної доби – Гетьманщину та Кримське ханство. Прийняття територіального підходу О. Прицак обґрунтував потребою заспокоєння очікувань громадян сучасної йому держави

– мешканців не тільки Києва і Львова, але також Криму, Харкова, Донецька й Одеси. У його розумінні, Україна історично була країною багатьох цивілізацій, країною прикордоння, а українська цивілізація стала протягом двох останніх століть панівною на всій теперішній українській території. На думку вченого, метафора, що найкраще передає долю України – «східний бастион Європи» – походить з двоїстості історії України, тобто риси, характерної, власне, для кожної доби – від раннього середньовіччя (Русь і печеніги) і до XX століття (УНР та УСРР). [22; 23; 34, с. 51; 37]. За оцінкою Т. Стрієка, концепція О. Прицака не мала прецедентів в українській історіографії, адже в ній було запропоновано нові інтерпретації формули «між Сходом і Заходом» і створено альтернативу для попередніх підходів до розуміння предмету історії України [34, с. 51–52]. Як зазначив О. Ясь, примітною особливістю тексту доповіді О. Прицака стало наголошення на необхідності включення до концептуалізації історії України іноетнічних елементів. В якості наріжної настанови в концепції вченого О. Ясь вбачав повноцінне включення кримської минувшини та історії південних і східних регіонів до структур української історії [37, с. 183].

4-6 вересня 1990 року в Славську О. Прицак долучився до організованого НТШ у Львові обговорення провідними українськими вченими з України та діаспори актуальних питань дослідження історії України [24, с. 284, 318–319].

За сприяння вченого у 1990 році у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка розпочалося викладання східних мов. Тоді ж він виступив з ідеєю щодо створення в університеті сходознавчого факультету, однак вона не знайшла належної підтримки серед керівництва [31, с. 4–5].

О. Прицак велику увагу приділяв розбудові сходознавчої науки в Україні. І судячи з того, що вже у січні 1991 року йому було присуджено Президією Академії наук УРСР першу українську сходознавчу премію імені А.Ю. Кримського, внесок вченого у відродження українського сходознавства та української гуманітарної науки в цілому уже на той момент був високо оціненим [13; 17, арк. 12]. Своєю діяльністю у цій сфері О. Прицак прагнув віддати належну данину пам'яті своєму наставнику – А. Кримському. Коли у 1991 році за його ініціативою було започатковано проведення наукового семінару зі сходознавства, О. Прицак неодноразово виступав там з доповідями [27, с. 15].

Вчений, починаючи з 1990 року, обстоював ідею створення Інституту сходознавства при Академії наук. Загалом на реалізацію цієї справи ним було покладено багато зусиль. 22 жовтня 1991 р. Президія Академії наук України під час міжнародної орієнталістичної конференції «Україна й Османська імперія XV–XVIII ст. Проблеми джерелознавства та історіографії» прийняла рішення про створення Інституту сходознавства. Його директором став О. Прицак [19, арк. 67]. Пізніше в одному зі своїх інтерв'ю О. Прицак дав оцінку цій непересічній події. Він вважав, що створення Інституту сходознавства є видатним фактом не лише для науки, але й для міжнародного значення нашої держави. Адже не може вважатися цивілізованою держава, яка відмежувалася від загальнолюдської культури. Вчений був впевнений, що сходознавство в Україні має певні традиції, які необхідно розвивати. На його думку, Інститут сходознавства мав відігравати значну роль у налагодженні співробітництва України та численних держав Сходу [29]. За задумом вченого, Інститут сходознавства мав займатися фундаментальними дослідженнями історії та філології країн та народів Сходу, при чому з планів не виключалася й сучасна проблематика [27, с. 14].

На перших етапах роботи новоствореного Інституту був відчутним брак фахових кадрів. Тому одразу ж після початку діяльності установи О. Прицак поринув у пошук персоналу відповідного професійного рівня [28, с. 8]. Вчений вважав, що підготувати спеціалістів-сходознавців класичного напрямку – означає створити базу для вивчення сучасних проблем: політичних, економічних, культурних [29]. Як згадують тодішні співробітники Інституту, О. Прицак неодноразово наголошував, що в його плани входить формування наукових кадрів не тільки з українців. Дослідник вважав, що найбільших успіхів у науці може досягти той вчений, хто вивчає історію тих народів та держав, що не мають прямого відношення до його власної держави та його патріотичних почуттів, тобто лише за умови повної нейтральності щодо описуваних подій можливий вагомий науковий результат [25, с. 58].

Проблематика наукових досліджень Інституту здебільшого була пов'язана із тематикою Близького і Середнього Сходу, Північної Африки, Індії, Китаю, Японії. Особлива увага приділялася дослідженням Євразійського Степу і його симбіозу з населенням України у різні епохи – тема близька самому вченому, який свого часу чимало праці доклав для вивчення кочових народів та історії їхніх держав. Для нього історія народів Степу була частиною історії України [27, с. 14].

Проблематика наукових досліджень визначала структуру Інституту, яка час від часу переживала трансформації, що є звичним явищем для будь-якої установи у процесі становлення її діяльності. Як згадував один із перших співробітників Інституту сходознавства О.Б. Бубенок, у перспективі О. Прицак бачив структуру Інституту такою: відділ «Україна і Схід»; відділ Стародавнього Сходу; відділ Близького та Середнього Сходу; відділ Євразійського степу; відділ Далекого Сходу; відділ індології; відділ сучасного Сходу. На початку існування Інституту сходознавства саме ці відділи були організовані, але згодом структуру установи було змінено [25, с. 57].

Відділ «Україна і Схід» займався вивченням історії української орієнталістики. На думку О. Прицака, досягнення попередників потребували належної оцінки задля розуміння можливостей подальшого розвитку сходознавства в Україні [25, с. 59]. Вчений був впевнений, що славні традиції вчених-орієнталістів України гідно підтримують молоді фахівці [29]. У відділі «Україна і Схід», а також у відділі Євразійського степу здійснювалося дослідження історії тюркомовних народів [25, с. 63].

О. Прицак вирішив організувати відділення Інституту сходознавства в Криму, основними завданнями якого було дослідження етнокультурного комплексу стародавнього і середньовічного Криму, вивчення історії та культури тюркомовних та іраномовних народностей Причорномор'я, розробка наукових основ гармонізації міжнаціональних відносин у Криму. Як результат з'явилися монографії, збірки наукових праць, багато статей, налагоджувалося міжнародне співробітництво, видавався науковий збірник «Матеріали з археології, історії та етнології Таврії». Інститут підтримував тісні зв'язки з Інститутом археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського з метою спільної роботи з реалізації плану Археографічної комісії Академії наук з публікації східних джерел до історії України [27, с. 15].

Вчений вважав, що Інститут сходознавства повинен мати власний друкований орган. Таким чином, у 1993 році було відновлено видання наукового часопису «Східний світ», який був заснований у 1927 році та проіснував до 1931 року [31, с. 74]. О. Прицак став його головним редактором.

Перш за все він запропонував надрукувати в одному з перших випусків повний перелік публікацій, що вийшли впродовж існування старого «Східного світу». Тодішній заступник директора Інституту сходознавства з наукової роботи В.С. Рибалкін згадував, що великого значення головний редактор надавав зовнішньому оформленню часопису, ще більше значення мала якість публікацій. О. Прицак постійно наполягав на тому, щоб усі статті друкувалися виключно українською мовою з обов'язковою англійською анотацією наприкінці. Публікацій жодною іншою мовою він категорично не допускав [31, с. 74].

На знак єднання різних поколінь сходознавців і збереження наукової спадщини попередників О. Прицак вважав обов'язковою публікацію наукової бібліографії видатних українських сходознавців, а також тих матеріалів, які не були надруковані за життя авторів [31, с. 75]. Великого значення він надавав публікації в журналі матеріалів про А. Кримського. Ще однією принциповою вимогою головного редактора була необхідність добірного аналітичного наповнення рубрик «Хроніка та інформатив» й «Рецензії». Адже О. Прицак був переконаний, що вони адекватно відбивають активність наукового життя в царині сходознавства в Україні та поза її межами, знайомлять читача з важливими фаховими подіями [31, с. 76].

У 1997 році О. Прицак розпочав видання журналу «Сходознавство». Журнал видавався спочатку в рамках «Бібліотечки журналу "Східний світ"», а згодом перетворився на самостійне наукове видання, в якому публікувалися результати наукових досліджень, присвячених актуальним проблемам історії, культури та релігії країн Азії та Африки всіх історичних періодів, східним мовам і літературам, сходознавчим історіографії, джерелознавству та музезнавству [35].

При Інституті сходознавства була створена Асоціація близькосхідних досліджень із своїм науковим друкованим органом «Близькосхідний кур'єр», О. Прицак став її першим президентом. Завданням Асоціації було вивчати сучасні процеси, що відбувалися в країнах Близького Сходу. Виступаючи на засіданні першого круглого столу «Україна – Арабський світ: сфери взаємних інтересів», організованого Асоціацією, О. Прицак заявив, що вихід України на світову арену як самостійного чинника міжнародної політики потребує якісно нового рівня організації наукових досліджень, а накопичений за період незалежності досвід співпраці з країнами Близького Сходу вимагає прискіпливого аналізу з позицій національних інтересів України. Тому Асоціацію він вбачав як дієву, незалежну фундацію фахівців, націлених на конструктивну співпрацю з різноманітними державними та науковими інституціями як нашої держави, так і закордону [27, с. 15].

Окрім розбудови сходознавства, О. Пріцак займався й іншими питаннями розвитку історичної науки в Україні. Він запропонував створити у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка кафедру історіософії. На історичному факультеті цього університету О. Пріцак читав лекції з філософії та методології історії [26, с. 39–40].

Ідея створення кафедри історіософії, за свідченням Я. Калакура, була підтримана вченою радою університету і невдовзі був виданий відповідний наказ ректора В. Скопенка, яким обов'язки завідувача кафедри покладалися на О. Пріцака. Кафедра уявлялася йому як міжфакультетська, як загально університетський науково-навчальний осередок для читання лекційних курсів, проведення досліджень та індивідуальної роботи з аспірантами та студентами [26, с. 40].

О. Пріцак особисто читав лекційні курси з історіософії, теорії історії, зарубіжної історіографії та проводив семінари. Як згадував Я. Калакура, ці семінари перетворювались у цікаві наукові дискусії, їхні учасники готували самостійні доповіді, творчі реферати, а в процесі їхнього заслуховування розгорталася полеміка [26, с. 40]. За спогадами професорки Національного університету «Києво-Могилянська академія» В. Агеєвої, яка також відвідувала його лекції в ті часи, О. Пріцак вражав величезною енергією, умінням згуртувати навколо себе людей із різними зацікавленнями та амбіціями. Також слухачів приваблювала й чарувала його манера викладати, адже володіючи неймовірним авторитетом і визнанням, він не повчав, не ставав у позу зверхнього ментора [36]. Т. Сидорчук у статті «Штрихи до портрету вченого» також поділилася своїми спогадами про відвідування наукових семінарів О. Пріцака: «Протягом однієї-двох годин учасники семінару потрапляли в потік високої наукової ерудованості і знань, якими щедро ділився їхній володар» [33, с. 45]. Втім, в повному обсязі робота кафедри історіософії так і не була розгорнута, а лекційні курси О. Пріцака було передано на кафедру джерелознавства [26, с. 40].

Вчений також брав участь у засіданнях та семінарах кафедри архівознавства, цікавився теоретичною підготовкою істориків-архівістів, організацією архівної практики. На одному з таких наукових заходів він виступив з доповіддю про досвід методологічної, архівної та джерелознавчої підготовки істориків у Гарварді. Деякі положення виступу професора зафіксував Я. Калакура. Йшлося, зокрема, про особливості американської організації навчального процесу, ступеневої системи освіти, про свідомий вибір професії студентами наприкінці другого року навчання за програмою бакалавра, про елітарний характер магістратури як основного каналу формування науковців, про право студентів самостійно формувати перелік частини профільних і факультативних навчальних дисциплін шляхом їхнього добровільного вибору, у тому числі за програмами інших спеціальностей, про два пріоритети в роботі з майбутніми істориками: індивідуальний підхід і самостійну роботу. Професор наголошував, що значна частина навчального часу там відводиться пошуковій і дослідницькій роботі студентів та аспірантів, опануванню першоджерел та оригінальної літератури, їхньому реферуванню, а також обговоренню на семінарах і публікації результатів проведених студій на сторінках журналів та Інтернет-ресурсів [26, с. 42].

Видавнича діяльність О. Пріцака не обмежувалася лише редагуванням часописів. В особистому архіві вченого у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» зберігаються рецензії його авторства, що були написані в цей період. Це переважно рецензії та відгуки, написані О. Пріцаком на дисертаційні дослідження у якості офіційного опонента або наукового керівника. За тематикою були виявлені рецензії/відгуки на твори з історії України доби середньовіччя, доби козаччини; історії кочових народів Азії; східного мовознавства; загальної лінгвістики; політичної та культурної історії. О. Пріцак написав відгуки/рецензії на дисертацію В. Потульницького «Концепції державності в українській зарубіжній історико-політологічній науці (1918–1939)», Т. Сидорчук «Культурне життя української еміграції в Австрії (1919–1925)», Я. Федорука «Туреччина та її васали у відносинах з Богданом Хмельницьким у 1654 р.», П. Ходжабекова «Государственно-правовые институты на территории Каракалпакистана во второй половине XIX – начале XX веков», Т. Приходько «Розвиток мусульманської коментаторської традиції (X–XV століття)», А.К. Делевої на тему «Прабългарски заемки в старобългарские език», Б. Кумекова: «Арабские источники по истории Кипчаков, Куманов и Кимаков VIII – нач. XIII вв.», М.А. Авайві «Сирия, Палестина и Византийская империя накануне и во время арабских завоеваний», В. Сергійчука «Українське козацьке військо в другій половині XVI – середині XVII ст.», Л. Пріцак «The Basic International Treaties of Bohdan Khmelnytskyj (1648–1657)», Б. Гудзяка «Криза і реформа: Царгородський патріархат, Київська митрополія і генеза Берестейської унії» та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 20].

На жаль, О. Прицаку не вдалося розгорнути діяльність наукових осередків на повну потужність. Мабуть, справа в тому, що через перебування України в економічній кризі, підтримка його проєктів з боку держави поступово зійшла нанівець. Протягом усього часу перебування в Україні вчений робив спроби отримати українське громадянство, що завершилися безуспішно [16, арк. 7]. Однак через погіршення стану здоров'я у 1996 році, за даними А. Портнова, О. Прицак повернувся до США на постійне проживання [30, с. 191]. За інформацією Т. Сидорчук, вчений повернувся до США у 1998 році [32, с. 68]. В статті, присвяченій 80-річчю О. Прицака, що вийшла у газеті «Літературна Україна» 08 квітня 1999 року також міститься інформація, що вчений працював в Україні до 1998 р. [17, арк. 2].

Науково-організаційна діяльність О. Прицака була відзначена декількома нагородами. Зокрема, в березні 1993 року йому була присуджена премія Українського відділення міжнародної неурядової організації «Міжнародний центр наукової культури – Всесвітня Лабораторія» за видатний особистий внесок у розвиток гуманітарної та духовної сфери [14]. 19 серпня Указом Президента України О. Прицака було нагороджено Почесною відзнакою Президента України за визначний особистий внесок у розвиток української гуманітарної науки, багаторічну плідну наукову та громадську діяльність [21, арк. 1]. 31 грудня 1993 року він став лауреатом Державної премії в галузі науки і техніки за цикл праць «Україна і Схід» (1981–1992 рр.) [16, арк. 61].

Вчений виховав цілу плеяду учнів, які на даний час є відомими та авторитетними дослідниками як в Україні, так і за кордоном. Серед них: Ф. Сисин, Г. Грабович, П.-Р. Магочій, З. Когут, О. Субтельний, П. Химка, О. Андрієвська, Б. Гудзяк, Р. Процик, Л. Гайда, а також ті, хто став його учнями в Україні: В. Потульницький, О. Галенко та ін. [30, с. 192].

29 травня 2006 року О. Прицак помер у Бостоні, штат Массачусетс. Вчений зробив великий внесок у створення Інституту сходознавства НАН України та його періодичних видань. Він відродив сходознавство в Україні, сприяв формуванню фахового колективу Інституту сходознавства, брав активну участь у створенні його бібліотеки. Важливим внеском О. Прицака в розвиток історичної науки була діяльність щодо створення кафедри історіософії у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка. На лекціях та семінарах, які він проводив в рамках діяльності кафедри, вчений розкривав перед студентами нові концепції та методи вивчення історії України у контексті всесвітньої історії. О. Прицак виховав цілу плеяду учнів, яким на власному прикладі показував, що індивідуальні зусилля, щоденна праця дають неабиякі результати. В цілому ж наукова діяльність вченого отримала визнання в усьому світі, свідченням чого стали його численні міжнародні нагороди та відзнаки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Відгук на дисертацію М.А. Авайви «Сирия, Палестина и Византийская империя накануне и во время арабских завоеваний». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 370. 6 арк.
2. Відгук на дисертацію Б. Гудзяка «Криза і реформа: Царгородський патріархат, Київська митрополія і генеза Берестейської унії». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 371. 6 арк.
3. Відгук на дисертацію Б.І. Гуменюка «Проблема подолання «відсталості» колишніми колоніальними країнами». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 372. 1 арк.
4. Відгук на дисертацію А.К. Делевої «Прабългарски заемки в старобългарские език». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 373. 7 арк.
5. Відгук на дисертацію Б.У. Кумекова «Арабские источники по истории Кипчаков, Куманов и Кимаков VIII – нач. XIII вв». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 374. 10 арк.
6. Відгук наукового керівника на дисертацію Т.Б. Приходько «Розвиток мусульманської коментаторської традиції (X–XV століття)». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 376. 6 арк.
7. Відгук наукового керівника на дисертацію Л. Прицак «The Basic International Treaties of Bohdan Khmelnytskyj (1648–1657)». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 384. 33 арк.
8. Відгук офіційного опонента на дисертацію Т.М. Сидорчук «Культурне життя української еміграції в Австрії (1919–1925)». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 378. 3 арк.
9. Відгук офіційного опонента на дисертацію Я.О. Федорука «Туреччина та її васали у відносинах з Богданом Хмельницьким у 1654 р.». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 380. 8 арк.
10. Відгук офіційного опонента на дисертацію П.К. Ходжабекова «Государственно-правовые институты на территории Каракалпакистана во второй половине XIX– начале XX веков». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 381. 3 арк.
11. Відгук офіційного опонента на дисертацію В.А. Потульницького «Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці (1918–1939)». *Науковий архів наукової бібліотеки НАУКМА*. Ф. 10. Спр. 375. 10 арк.

12. Відгуки про науково-організаційну діяльність О. Прицака, надруковані в періодичних виданнях української діаспори. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 1884. 10 арк.
13. Диплом про присвоєння О. Прицаку Президією академії наук УРСР премії імені А.Ю. Кримського. Київ, 16.01.1991 р. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 1045. 3 арк.
14. Диплом про присвоєння О. Прицаку премії Українського відділення міжнародної неурядової організації «Міжнародний центр наукової культури – Всесвітня лабораторія». Харківський центр Українського відділення, березень 1993 р. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 1046. 3 арк.
15. Диплом № 1 Академії наук УРСР про обрання О. Прицака іноземним членом академії наук УРСР з спеціальності «Сходознавство» від 18.05.1990 р. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 1044. 4 арк.
16. Документи громадянського стану. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 1035. 74 арк.
17. Підбірка матеріалів про науково-організаційну діяльність О. Прицака, надрукованих у періодичних виданнях України. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 1886. 25 арк.
18. Підбірка матеріалів про науково-організаційну діяльність О. Прицака, надрукованих у періодичних виданнях української діаспори та зарубіжних країн. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 1885. 117 арк.
19. Посвідчення особи О. Прицака. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 1038. 72 арк.
20. Рецензія на дисертацію В.І. Сергійчука «Українське козацьке військо в другій половині XVI – середині XVII ст.». *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 377. 2 арк.
21. Указ Президента України Л. Кравчука про нагородження О. Прицака Почесною відзнакою. Київ, 19.08.1993 р. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 1047. 1 арк.
22. Що таке історія України? Доповідь, виголошена 28.08.1991 р. на пленарному засіданні I Конгресу Міжнародної Асоціації Україністів. *Науковий архів наукової бібліотеки НаУКМА*. Ф. 10. Спр. 212. 17 арк.
23. Прицак О. Що таке історія України. Вісник Міжнародної асоціації україністів. 1991. Вип. 1. С. 44–54. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009898> (дата звернення 01.11.2020).
24. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. 672 с.
25. Бубенок О.Б. Історичні дослідження в Інституті сходознавства ім. А. Кримського НАН України. *Східний світ*. 2008. № 3. С. 57–73.
26. Калакура Я.С. Професор Омелян Прицак відродив історіософію в Київському університеті. *Українська орієнталістика: збірник наукових праць*. 2009–2010. № 4–5. С. 38–44.
27. Кочубей Ю.М. Академік Омелян Прицак і відродження українського сходознавства. *Східний світ*. 2008. № 3. С. 13–21.
28. Матвєєва Л.В. Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського: сьогодні. *Східний світ*. 2008. № 3. С. 7–12.
29. Матушек Е. Степь между Востоком и Западом. Архивное интервью с историком Омеляном Прицаком. URL: <https://amnesia.in.ua/omeljan-pritsak> (дата звернення 05.11.2020).
30. Портнов А. Історії істориків: Обличчя й образи української історіографії ХХ століття. Київ: Критика, 2011. 245 с.
31. Рибалкін В.С. Як відроджувався «Східний світ». *Східний світ*. 2008. № 3. С. 74–76.
32. Сидорчук Т. Вчений-енциклопедист сучасності. До 100-річчя від дня народження О. Прицака (1919–2006). URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14626/Sydorchuk_Vchenyi_entsyklopedyst_suchasnosti.pdf?sequence=1 (дата звернення 07.11.2020).
33. Сидорчук Т.М. Штрихи до портрету вченого. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6585/Sydorchuk_Shtryxu_do_portreta.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 08.11.2020).
34. Стрик Т. Невловні категорії: нариси про гуманітаристику, історію і політику в сучасних Україні, Польщі та Росії. Київ: Ніка-Центр, 2015. 320 с.
35. Сходознавство. Про збірник. URL: <https://skhodoznavstvo.org.ua/uk/about> (дата звернення 05.11.2020).
36. Шевелева М. Омелян Прицак: «Усе, що я робив – я робив для України». URL: <https://uain.press/blogs/omeljan-pritsak-use-shho-ya-robyv-ya-robyv-dlya-ukrayiny-1213645> (дата звернення 05.11.2020).
37. Ясь О. Вступна стаття до розвідки О.Й. Прицака «Що таке історія України?». *Український історичний журнал*. 2015. № 1. С. 177–184.

References

1. Vidhuk na dysertatsiiu M.A. Avaivу «Syryia, Palestyna i Vyzantiiskaia imperiia nakanune i vo vremena arabskykh zavoevaniu». *Naukovyi arkhiv naukovoi biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 370. 6 ark.
2. Vidhuk na dysertatsiiu B. Hudziaka «Kryza i reforma: Tsarhorodskiy patriarkhat, Kyivska mytropoliia i heneza Beresteiskoi unii». *Naukovyi arkhiv naukovoi biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 371. 6 ark.
3. Vidhuk na dysertatsiiu B.I. Humeniuka «Problema podolannia «vidstalosti» kolyshnimy kolonialnymy krainamy». *Naukovyi arkhiv naukovoi biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 372. 1 ark.
4. Vidhuk na dysertatsiiu A.K. Delevoi «Prabolharsky zaemky v starobolharskye ezyk». *Naukovyi arkhiv naukovoi biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 373. 7 ark.
5. Vidhuk na dysertatsiiu B.U. Kumekova «Arabskiie istochnyky po istorii Kypchakov, Kumanov i Kymakov VIII – nach. XIII vv». *Naukovyi arkhiv naukovoi biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 374. 10 ark.
6. Vidhuk naukovoho kerivnyka na dysertatsiiu T.B. Prykhodko «Rozvytok musulmanskoj komentatorskoj tradytsii (X–XV stolittia)». *Naukovyi arkhiv naukovoi biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 376. 6 ark.

7. Vidhuk naukovooho kerivnyka na dysertatsiiu L. Pritsak «The Basic International Treaties of Bohdan Khmelnytskyj (1648–1657)». *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 384. 33 ark.
8. Vidhuk ofitsiinoho oponenta na dysertatsiiu T.M. Sydorchuk «Kulturne zhyttia ukraïnskoi emihratsii v Avstrii (1919–1925)». *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 378. 3 ark.
9. Vidhuk ofitsiinoho oponenta na dysertatsiiu Ya.O. Fedoruka «Turechchyna ta yii vasaly u vidnosynakh z Bohdanom Khmelnytskym u 1654 r.». *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 380. 8 ark.
10. Vidhuk ofitsiinoho oponenta na dysertatsiiu P.K. Khodzhabekova «Gosudarstvenno-pravovye instituty na territorii Karakalpakistana vo vtoroy polovine XIX– nachale XX vekov». *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 381. 3 ark.
11. Vidhuk ofitsiinoho oponenta na dysertatsiiu V.A. Potulnytskoho «Kontseptsii derzhavnosti v ukraïnskii zarubizhnii istoriko-politychnii nauksy (1918–1939)». *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 375. 10 ark.
12. Vidhuky pro naukovo-orhanizatsiiu diïalnist O. Pritsaka, nadrukovani v periodychnykh vydanniakh ukraïnskoi diaspory. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 1884. 10 ark.
13. Dypлом pro prysvoïennia O.Pritsaku Prezydiïeu akademii nauk URSR premii imeni A.Iu.Krymskoho. Kyiv, 16.01.1991 r. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 1045. 3 ark.
14. Dypлом pro prysvoïennia O. Pritsaku premii Ukraïnskoho viddilennia mizhnarodnoi neuriadovoi orhanizatsii «Mizhnarodnyi tsentr naukovoï kultury – Vsesvitnia laboratorii». Kharkivskiy tsentr Ukraïnskoho viddilennia, berezen 1993 r. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 1046. 3 ark.
15. Dypлом №1 Akademii nauk URSR pro obrannia O. Pritsaka inozemnym chlenom akademii nauk URSR z spetsialnosti «Skhodoznavstvo» vid 18.05.1990 r. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 1044. 4 ark.
16. Dokumenty hromadianskoho stanu. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 1035. 74 ark.
17. Pidbirka materialiv pro naukovo-orhanizatsiiu diïalnist O. Pritsaka, nadrukovanykh u periodychnykh vydanniakh Ukrainy. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 1886. 25 ark.
18. Pidbirka materialiv pro naukovo-orhanizatsiiu diïalnist O. Pritsaka, nadrukovanykh u periodychnykh vydanniakh ukraïnskoi diaspory ta zarubizhnykh krain. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 1885. 117 ark.
19. Posvidchennia osoby O. Pritsaka. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 1038. 72 ark.
20. Retenziia na dysertatsiiu V.I. Serhiichuka «Ukraïnske kozatske viïsko v druhiï polovyni XVI – seredyni XVII st.». *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 377. 2 ark.
21. Ukaz Prezydenta Ukrainy L. Kravchuka pro nahorodzhennia O. Pritsaka Pochesnoiu vidznakoiu. Kyiv, 19.08.1993 r. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 1047. 1 ark.
22. Shcho take istoriia Ukrainy? Dopovid, vyholoshena 28.08.1991 r. na plenarnomu zasidanni I Konhresu Mizhnarodnoi Asotsiatsii Ukrainistiv. *Naukovyi arkhiv naukovoï biblioteky NaUKMA*. F. 10. Spr. 212. 17 ark.
23. Pritsak O. Shcho take istoriia Ukrainy. *Visnyk Mizhnarodnoi asotsiatsii ukrainistiv*. 1991. Vyp. 1. S. 44–54. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009898> (data zvernennia 01.11.2020).
24. Atamanenko A. Ukraïnske istorichne tovarystvo: idei, postati, diïalnist. Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2010. 672 s.
25. Bubenok O.B. Istorychni doslidzhennia v Instytuti skhodoznavstva im. A. Krymskoho NAN Ukrainy. *Skhidnyi svit*. 2008. № 3. S. 57–73.
26. Kalakura Ya.S. Profesor Omelian Pritsak vidrodyv istoriosofiiu v Kyivskom universyteti. *Ukraïnska oriientalistyka: zbirnyk naukovykh prats*. 2009–2010. № 4–5. S. 38–44.
27. Kochubei Yu.M. Akademik Omelian Pritsak i vidrodzhennia ukraïnskoho skhodoznavstva. *Skhidnyi svit*. 2008. № 3. S. 13–21.
28. Matvieieva L.V. Instytut skhodoznavstva im. A.Iu. Krymskoho: sïohodennia. *Skhidnyi svit*. 2008. № 3. S. 7–12.
29. Matushek E. Step mezhdru Vostokom y Zapadom. Arkhyvnoe intervieu s istorikom Omelianom Pritsakom. URL: <https://amnesia.in.ua/omeljan-pritsak> (data zvernennia 05.11.2020).
30. Portnov A. Istoriï istoriykiv: Oblychchia i obrazy ukraïnskoi istoriohrafiï XX stolittia. Kyiv: Krytyka, 2011. 245 s.
31. Rybalkin V.S. Yak vidrodzhuvasia «Skhidnyi svit». *Skhidnyi svit*. 2008. № 3. S. 74–76.
32. Sydorchuk T. Vchenyi-entsyklopedyst suchasnosti. Do 100-richchia vid dnia narodzhennia O. Pritsaka (1919–2006). URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14626/Sydorchuk_Vchenyi_entsyklopedyst_suchasnosti.pdf?sequence=1 (data zvernennia 07.11.2020).
33. Sydorchuk T.M. Shtrykhy do portretu vchenoho. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6585/Sydorchuk_Shtryxy_do_portreta.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zvernennia 08.11.2020).
34. Stryiek T. Nevlovni katehorii: narysy pro humanitarystyku, istoriiu i polityku v suchasnykh Ukraini, Polshchi ta Rosii. Kyiv: Nika-Tsentr, 2015. 320 s.
35. Skhodoznavstvo. Pro zbirnyk. URL: <https://skhodoznavstvo.org.ua/uk/about> (data zvernennia 05.11.2020).
36. Shevelieva M. Omelian Pritsak: «Use, shcho ya robyv – ya robyv dlia Ukrainy». URL: <https://uain.press/blogs/omeljan-pritsak-use-shho-ya-robyv-ya-robyv-dlya-ukrayiny-1213645> (data zvernennia 05.11.2020).
37. Yas O. Vstupna stattia do rozvidky O.Y. Pritsaka «Shcho take istoriia Ukrainy?». *Ukraïnskyi istorychnyi zhurnal*. 2015. № 1. S. 177–184.